

ÁCS MARGIT

Költő a sohasem örök nyárban

Van valami zavarbaejtő feszültség Nagy Gáspárnak az utóbbi évtizedben született verseiben. Lírai jelenlétében. Nem láz, nem harag csap ki szavaiból, hanem csendes, baljós drámaiság. A legutóbb megjelent kötetben ezt próbáltam nyomon követni, erre kerestem – az olvasó darabos és némileg önkényes módján – magyarázatot.

A *Tudom, nagy nyári délután lesz* (1998) kötet két legfontosabb témája: a költő megszállott küzdelme a kimondható szavakért, és a küzdelem a halál-tudattal. Mindkettőben rendkívül szokatlan, egyedi és nagy morális erőről tanúszkodó Nagy Gáspár válasza a reménytelenség és a hiábavalóság érzetének kihívására. „Nem a kimondott / s leírt szavak / illő elrendezésén, / hanem a bentrekedtek / léleküledékén / ámulnak s dolgoznak / majdan az igazi tolmácsok / fordítóirodák –”: mert hogy a költő sokkal több verset él meg, mint ahányat megír, s a bennrekedt, a csak az idegpályákon elzengő versek is versek, sőt az lehet egy látvány, egy érzet, akár valós, akár álombeli, mert a költőnek nemcsak a föld négy eleme adatott meg, neki lételeme a vers is. Persze nem egyformán szervesül vers, én és élet minden költőnél. Nem minden költő él és élt ilyen szimbiózisban a belőle születő szavakkal. Sőt, ma inkább a profi versíró, a szavakkal dolgozó irodalmár, a papíron születő vers a gyakoribb. Nagy Gáspár azoknak a poétáknak a sorába tartozik, akiket elemi költőknek is nevezhetnénk, mert összeforrott személyes énjük a versbelivel, s így egzisztenciális kockázatot jelent számukra a szó, a verssor, ami megszületik, s a várakozás is a megszületésére. A versnek és a megalkotójának efféle azonosságáról juthatnának eszünkbe a sámánok vagy a nagy romantikus poéták, de ez egy másféle, egy túlfűtött, mágikus lírát feltételezne, holott Nagy Gáspár költészetének meghatározó jegye az irónia, az önreflexió, az intellektuális kontroll. Ő tehát a modern ember kételyét, resignációját vagy malíciáját éli verssé nagy szenvedéllyel. Ejnye, milyen könnyedén mondtam is ki egységbe foglaltan a kételyt és a szenvedélyt! Könnyedén, mert valóban jelen van a kötet érzelmi spektrumában mindkettő, s jellemző, hogy együtt, egyszerre vannak jelen. De ha elgondoljuk, hogy mind a megrögzött kétely, mind a sodró szenvedély voltaképpen a maga módján igencsak leegyszerűsíti a választ az élet kihívásaira, felmérhetjük annak a morális tartásnak az értékét, amely egyik leegyszerűsítés vonzásának sem adja meg magát, a kételyt nem a szenvedély kiirtására használja, a szenvedélyt nem a kétely elnémítására, hanem kiszolgáltatja magát egy ádáz belső vitának, s ez egyszersmind küzdelem a vers szavaiért.

Vagy a vers keresi meg őt? Mintha ennek is nyoma volna abban a feszült várakozásban, készenlétben, amelyben mint médium, jelekre figyel. Még álmában is.

*Amikor a papíron
árnyék sötétül
álmomban persze
mintha tengerárok
feneketlen mélyéről
tempózna föl velem
egy árva buborék gyöngye
talán vers lesz belőle
már rettegek előre
s félem a reggelt*

(Árva buborék)

Elég pontos ez a leírás arról a kínról, amit a kimondhatatlan kimondásáért szenved el a költő, az íróember. A feladat mint fenevad kiszemeli áldozatát, s a feladat az, hogy ő legyen, aki nevet talál a névtelennek a létezésben. Hiszen ez a mágusok, a költők dolga ősidőktől. Nincs is ennél gyötrelmesebb munka a világon. Persze költő számára ennél csak az a gyötrelmesebb, ha nem les rá sehol, semmiféle vers, feladat, ha nem indul meg a mélyből semmiféle vers-buborék, ha a költő feje, szíve tiszta és üres.

Ha nem álmodik. Nagy Gáspár jó néhány versében elárulja, hogy egyik kedves atyai mesteréhez, Jékely Zoltánhoz hasonlóan ő is termékeny talajnak használja az álmot. A *Prédál a vers* című hosszabb költeményben például egy teljes, rejtélyes álom jelenítődik meg, gyönyörű, szürreális részletekkel, mondjuk hogy a fű egyszer csak benővi a vastraverzeket és felfut a villamos lépcsőjére, padlatára, érzéki szőnyegként a táncolók meztelen talpa alá. Nem hiszem, hogy egészen logikus argumentációval ki lehetne mutatni, mi a különbség a szürreális képalkotás rutinjából születő s a megélt, ősi eredendőséget magába foglaló szürreális lírai toposz között. Már csak azért sem, mert ma már a kommersz- és reklámfilmekben is a valaha botrányosan merész szürreális asszociáció-technika bravúrjaival találkozunk. Még leginkább talán azt a tartózkodó, visszafogott, szemérmes személyességet tudom felhozni a Nagy Gáspár-vers (s ezen belül képalkotása) hitelének magyarázatául, amelyben nyilvánvaló a megélt élmény egyszerűsége, épp ezért nincs benne számítás, azaz kiszámítottság, ellenkezőleg: vállalja az esetlegesség és esendőség buktatóit is.

Esendő és kiszolgáltatott költőként igen nagy szüksége van egyfajta „családi”, céhbeli védelemre, beágyazottságra. Költő-atyákra és költő-testvérekre. Erősen kötődik egy-egy elődhöz vagy atyai baráthoz, a költő-céh nagy és szeretetreméltó mestereihez. Fontosak Nagy Gáspárnak a barátok – hát épp a költő barátok ne foglalkoztatnák? Sok hommage verset ír, de ezek is össze-

fonódnak a halállal, mert nagyon sok író, költő veszítettünk el az elmúlt években. Ugyanakkor Nagy Gáspár az emlékidéző és tisztelgő versekben is személyes, sokszor gyöngéden csipkelődő hangon szólal meg, mintha élővel beszélne; a halotthoz épp oly hűséges, mintha el kéne számolnia vele.

A kötet borítóján Orosz István úgy helyezte el két korinthuszi oszlopot, hogy a mostanában tőle megszokott manierista grafikai abszurd szerint az egyik mennyezetként tartja ugyanazt a földemet, amire a másik mint padlóra támaszkodik. Vagyis egyetlen síkba kerül a fönt és a lent. A fiatal kritikus, Nagy Gábor azt is észreveszi (Kortárs, 1998. 10. sz.), hogy e földemen a hasadék koporsó alakú, s a hasadékból a galaxisok túlvilága látható. De nézzük csak meg jobban! Fönt van ez az égbolt? Vagy lent, a mélyben? Attól függ, melyik oszlop felől nézzük. Nagy Gáspár használja is azt a fogalmat, hogy *mélyfönti lak*, ahol *velük* lehetne beszélgetni, az elveszített barátokkal. Az Orosz István-grafika magasrendű humora arra is figyelmeztet, hogy Nagy Gáspár is igen jellemző a tragikus groteszk, az ironikus humor, s ez még legkeserűbb, legfájdalmasabb számvetésében (vagy akár a mélyföntiség fogalmában) is tettenérhető. Ha a *Kalap mellé jégvirág* vagy a *Farsangi credo* című verseit olvassuk, az oldott jókedvet, a köznapi örömet is följegyezhetjük a kötet hangulati színekébe, s hogy teljes legyen a sor, a politikai versek kemény humorát, szarkazmusát is számba kell vennünk.

Nagy Gáspár költészetének mindig volt, s ma is van politikai rétege. A halállal és a verssel való viaskodás mellett ez új kötetének harmadik legfontosabb motívuma. Nagy Gáspár neve a nyolcvanas években teljességgel politikai jelentéssel bírt, politikai botrányokkal fonódott össze. Igen, erős politikai versek voltak azok, amelyek a betiltásuk miatt a közfigyelem fókuszába kerültek, az *Öröknár* például, de a megtorlás aránytalan méretet öltött, s ez a hisztérikus reakció valószínűleg a diktatúra elkényelmesedésének a fokát is mutatja: azt, hogy akkor már mennyire elszokott a hatalom a mély, érzelmi ellenzékiegtől. (Zárójelben teszem hozzá, hogy az elvi-eszmei kötekedést ennél sokkal jobban bírta, az szinte életre csiklandozta, felpeszdtette.) Nagy Imre monogramja az engesztelhetetlen, szervíthetetlen, korrumpálhatatlan haragot hordozta abban a versben. Az Új Forrás felelősségre vonása és a Tiszatáj betiltása Nagy Gáspár egy-egy verse miatt tulajdonképpen irracionális, eltúlzott politikai gesztusnak tűnt akkoriban a szememben. Ma már, amikor annyi egykori fontos dolog jelentőségét veszítette, épp ennek a gesztusnak a dühét jobban értem. Mert világosan kiderült, hogy az ország többféle szellemiségű csoportjai között az igazi árok máig a forradalomhoz és a megtorláshoz való viszony mentén húzódik. Sokféle belátás, türelem mozgósítható mindkét oldalon, de a történelmi bűnökre adott zsigeri válasz dönti el, hogy ki melyik oldalán van az ároknak. Ezt neveztem az imént érzelmi (erkölcsi) ellenzékiegnek, s ez teszi utólag teljességgel érthetővé a hisztérikus megtorlást.

Ma a költők alig foglalkoznak politikai költészettel. Orbán Ottó néhány versét, egy-két bökverset és rosszemlékű neocsasztuszkát leszámítva alig van az életművekben nyoma az egyébként vehemens publicisztikával és esernyős tüntetésekkel politizáló író társadalom tevékenységének. Nagy Gáspár szóban forgó kötetének az előző két verseskötetével együtt (*Mosolyelágazás*, Orpheusz, 1993; *Fölös ébrenlétem*, Antológia, 1994) külön irodalomtörténeti jelentőséget ad az a tény, hogy ő a változás éveiben költőként, versekben is reflektált a történésekre. Egyébként nem hiszem, hogy ezt programszerű elszánásból tette volna, egyszerűen csak abból következik, amiről az imént beszéltem: hogy ő éli a verset, s a vers élő anyagként születik meg belőle.

E legutóbbi kötetben jó néhány olyan verset találunk, amelyet a Kulturkampf megalázó, bénító tapasztalatai indukáltak. Címeket mondok: *Tompa időkben*, *Versek egymás közt*, *A vétek jogán*, *Nyári levél-hümmögés, zizzenés, mikor kertünkben a tetvek...*, *Öregedők s talán már öregek*, *A történet vége...* Hadd idézzek ebből az utóbbiból egy szakaszt:

*Sikerült mindent elkövetnünk
mindent amire elleneink
legszebb álmaikban sem gondolhattak
sikerült sikerült hát vivát vivát
egymást elárulni földadni hátba szúrni
nem volt könnyű de sikerült
saját erőnkéből beletalálni
a nagy semmi remegő közepébe
akár ki is húzhatnánk magunk
csak az erősen deformálódott
gerinc ne fájna annyira
s ne hallanánk a csigolyák közti mész
irgalmatlan robajlásait.*

Politikai indulatok és sebek jelennek meg ezekben a versekben, de különös módon nagy különbség van a mai szellemi élet belharcait megidéző versek érzelmi szövete és a hatalmi elnyomatásnak, terrornak szegeződő kőkemény elutasítás között. Például az *Öregedők* vers befejezésében az Ur könyörületét kéri a vétkeseknek is, „könyörülj rajtuk ahogy majd rajtam is / ítélkező méltatlan szolgádon”. S semmi heroizmus vagy sértettség nincsen abban, ahogy tudomásul veszi: bizony kihagyták, kizárták sokféle társaságból, sőt, inkább fölényes iróniával méltányolja a pártatlanok szabadságának a viszonylagos előnyeit is: „Kimaradni persze mindig jó / karámon kívül több a fű / ám belül több a széna, zab”.

Az éjben október van című ciklus azonban a történelmi igazságszolgáltatás elmaradásának, emésztő hiányának szenteli a verseket. A *Magyar abszurd*ban például elhangzik a magyar közélet éles kritikája, s itt visszaül saját Nagy

Imre versére is: „*el-te-met-ni az áldozatokat már nagyon kevés de né-ven ne-vez-ni a gyilkosokat még mindig túl sok azoknak akik... (FÜGGÖNY)*”. Ez a ciklus arról szól, hogy a lelkek, a tudatok mai éjszakájában megemésztetlen októbertek, a kivégzett és leölt magyar mártírok kísértenek vagy lappanganak. Az eltitkolt, elrejtett s erkölcsi igazolást nem kapott múlt a forrása akut depresszióknak – s ezt tekinthetjük akár az új morbus hungaricus történelmi diagnózisának is. Tudvalevő, hogy a magyar történelemben az efféle diagnózisokat mindig írók, költők állították föl. Most Nagy Gáspáron volt a sor.

*... s az ár a folyók partjain s gátjain bizony túlcsap
sőt az eltűnt fehér paplan alól reggelre
rútul kitakarva ott az esetségében összegyalázott
kifosztott anyaföld: vagy másképpen szólva
őszí penészt téli panasszal elkeverő
s nyirokkal átitatott de újulni – ha hagyják! –
ezer meg száz évesen is kész hazaföld*

(Helyzetjelentés Vörösmartynak)

Külön utakon, a saját útján járó költőnek mutattam be Nagy Gáspárt akár mint a versben való személyes feloldódás poétáját, akár mint a baráti hűség remetjét, akár mint politikai versek költőjét, de maradt még egy fontos mozzanata költői karakterének, amiben ugyancsak ritka, sajátos vonást mutat fel. S ez a vonása, hogy nem mond le a remény lehetőségéről, a megbékélés, az elnyugvás lehetőségéről. Ahogy az anyaföld megújulásáról beszél, éppúgy beszél a lélek halálba nyugvásáról, hazatéréséről. A *Pünkösöd után*, a kötet alaptémáit kristályos tömörséggel összefoglaló vers azzal zárult:

*Hiszem,
és egyre inkább:
a zúgásnak tiszta csöndje lesz
s vigasza minden árvaságnak:
fehérizzású remény,
legyőzött halál.*

Talán ehhez kell a legnagyobb lelkierő – hadd emlékeztessenek egy beszédes cikluscímre e kötetből: „A lélek túlerejével” –, s a legnagyobb bátorság. Annak, aki álmában is temetőben jár, mert sok-sok hozzá közelálló halottal folytat állandó párbeszédet, aki tehát szinte kultikusan foglalkozik a halállal, s nem csak annyiban, amennyiben az érettkor természetes velejárója a halál esélyével való számvetés, csak lelke ereje marad támaszul, hogy a félelem és a veszteségérzet fölé kerekedhessék, bizalommal higgye, hogy „biztos landolás” vár ránk, „a megígért birtokunkra jó visszatérés”. Egy teljesen személyes vallomással kell befejeznem ezt az ismertetést: én ezért nemcsak csodálom, irigylem is Nagy Gáspárt. (*Kortárs Kiadó, 1998.*)